

מסמך רקע לדיון בנושא :

שיעורי זכאות לבגרות וסיכויי השכלה גבוהה בנגב

גרסת אינטרנט

מוגש לוועדת החינוך והתרבות

תקציר:

מחוז הדרום במשרד החינוך מאגד בתוכו אוכלוסיות מגוונות ביותר. אחוז הניגשים לבגרות ב"ב במחוז דרום, כ- 82%, נמוך מהממוצע הארצי (87%). אחוז הזכאים לבגרות מהלומדים ב"ב במחוז דרום, 48%, אף הוא נמוך מהממוצע הארצי (52%). יש לציין שבשלוש השנים האחרונות, אחוז הניגשים והזכאים לבגרות במחוז דרום, נמצא במגמת עלייה. ככלל, נתוני הזכאות לבגרות בדרום נמצאים במגמת עלייה. נראה, כי הפערים בין תלמידי מחוז הדרום לתלמידים בכלל מדינת ישראל מצטמצמים והולכים.

בקריאת נתונים אלה יש להתחשב בנקודות הבאות: בשל בעיית הנשירה הקשה הנפוצה במחוז הדרום, רבים מתושבי הנגב אינם לומדים ב"ב ואינם נבחנים בבחינות הבגרות; על מנת להצליח בבחינות הבגרות נפוצה בדרום שיטת לימודים המקדישה את חצי השנה האחרונה של כיתה י"ב להתכוננות ממוקדת לקראת הבחינות; מחוז הדרום הוא הטרוגני ביותר וישנם פערים משמעותיים בזכאות לתעודת בגרות בין היישובים השונים במחוז.

לא כל זכאי תעודת הבגרות זוכים בתעודה העומדת בדרישות הסף של המוסדות להשכלה גבוהה בארץ, הדבר נכון לכל הארץ. על-פי נתוני משרד החינוך, כ- 79% מזכאי הבגרות נבחנו ב- 4 יחידות לימוד באנגלית לפחות. הממוצע הארצי הוא 86.2%.

מספר סוגיות בולטות בנושא ההשכלה הגבוהה בדרום: יש מחסור במוסדות להשכלה גבוהה בחלקים נרחבים בדרום; רתיעה של צעירי הדרום מן הקשיים הכלכליים הכרוכים בלימודים אקדמיים; תחושה של זרות וחרדה ביחס ללימודים אקדמיים; הוראת אנגלית ברמה נמוכה מהווה מחסום להמשך לימודים; שיעור גבוה של לומדים במסלול הטכנולוגי קשור באחוז הזכאות הנמוך לתעודת בגרות ועוד.

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בנושא הקבלה למוסדות להשכלה גבוהה: 13.3% מהמועמדים ללימודים אוניברסיטאיים בתשנ"ט, 14.8% מהסטודנטים שהתקבלו ולמדו באוניברסיטאות בתשנ"ט, 10.9% מהמועמדים שהתקבלו ולא למדו בתשנ"ט, ו- 11.2% מהמועמדים שנדחו בתשנ"ט, הם ממחוז הדרום.

1. מבוא:

מחוז דרום במשרד החינוך משתרע מאשדוד ועד אילת. במחוז כלולות: 40 רשויות מקומיות; 397 מוסדות חינוך; כ- 207,000 תלמידים; כ- 20,000 עובדי הוראה.

מחוז הדרום מאגד בתוכו אוכלוסיות מגוונות ביותר: המגזר הבדואי (ב- 7 עיירות הקבע ויישובי הפזורה); עיירות הפיתוח; יישובים מבוססים כגון עומר ומיתר; ויישובים עירוניים במעמד בינוני.

המוסדות להשכלה על-תיכונית בדרום הם: אוניברסיטת בן גוריון; מכללה לחינוך אחווה; מכללה לחינוך חמדת הדרום; מכללת אילת; מכללה לחינוך קיי; שלוחת אוניברסיטת בר-אילן באשקלון; מכללת ספיר; מכללה להנדסה- באר שבע.

מסמך זה יעסוק בנושאי חינוך במחוז הדרום, בהיבטים של זכאות לבגרות ונגישות להשכלה גבוהה.

2. זכאות לתעודת בגרות¹:

2.1 אחוז הניגשים והזכאים לבגרות – השוואה בין מחוז דרום לממוצע הכלל ארצי

שנת 2000

שנת 2000	מחוז דרום	כלל ארצי
אחוז הניגשים לבגרות מהלומדים בי"ב	81.68%	87.48%
אחוז הזכאים לבגרות מהניגשים לבגרות	58.83%	59.87%
אחוז הזכאים לבגרות מהלומדים בי"ב	48.05%	52.38%

מהנתונים עולה כי בממוצע הכלל ארצי אחוז הניגשים לבגרות בי"ב הוא כ- 87%, אחוז הניגשים לבגרות בי"ב במחוז דרום נמוך מהממוצע הארצי ועומד על כ- 82%. אחוז הזכאים לבגרות מהלומדים בי"ב בממוצע הכלל-ארצי עומד על כ- 52%, אחוז הזכאים לבגרות מהלומדים בי"ב במחוז דרום אף הוא נמוך מהממוצע הארצי, ועומד על כ- 48%.

2.2 אחוז הניגשים והזכאים לבגרות במחוז דרום מכלל הלומדים במחוז

1998 עד 2000

שנה	אחוז הניגשים לבגרות מהלומדים בי"ב	אחוז הזכאים לבגרות מהניגשים לבגרות	אחוז הזכאים לבגרות מהלומדים בי"ב
1998	77.81%	55.35%	43.07%
1999	80.50%	55.39%	44.59%
2000	81.68%	58.83%	48.05%

מהנתונים עולה כי אחוז הניגשים והזכאים לבגרות במחוז דרום נמצא במגמת עלייה בשלוש השנים האחרונות.

¹ הנתונים נמסרו על-ידי אגף הבחינות במשרד החינוך, ומתייחסים לשנה"ל תשס"א.

2.3 אחוז הניגשים והזכאים לבגרות במחוז דרום- המגזר היהודי לעומת המגזר הבדואי

שנת 2000

שנת 2000	יהודים	בדואים
אחוז הניגשים לבגרות מהלומדים בי"ב	82.34%	77.48%
אחוז הזכאים לבגרות מהניגשים לבגרות	62.40%	34.44%
אחוז הזכאים לבגרות מהלומדים בי"ב	51.38%	26.69%

מהנתונים עולה כי אחוז התלמידים היהודים במחוז דרום הזכאים לבגרות מתוך תלמידי י"ב הוא 51.38%, בעוד שאחוז הבדואים הזכאים לבגרות מהלומדים בי"ב עומד על כ-27% בלבד.

ככלל, נתוני הזכאות לבגרות בדרום נמצאים במגמת עליה. נראה כי הפערים בין תלמידי מחוז הדרום לתלמידים בכלל מדינת ישראל מצטמצמים והולכים.

בקריאת נתונים אלה יש להתחשב בנקודות הבאות:

- בדו"ח מבקר המדינה 50ב' מאי 2000, הודגשה בעיית הנשירה במוסדות החינוך בדרום. תופעת הנשירה הרחבה באיזור זה משפיעה, אם כך, באופן ישיר על נתוני הזכאות לבגרות. כלומר, אוכלוסיית מסיימי י"ב הזכאים לבגרות מורכבת מהתלמידים החזקים יחסית בשכבה. התלמידים החלשים יותר נשרו במהלך הלימודים, לפני ההיבחנות בבגרות, ולכן אינם "מורידים את הממוצע"².
- על-פי פרופ' זאב צחור³, נשיא המכללה האקדמית ספיר, נתוני הזכאות לבגרות מהווים הטעיה והטיה. לדבריו, מתרחש במקומות רבים בדרום תהליך של 'לימוד פֶר-בחינה'. לקראת אפריל בכיתה י"ב נפסקים הלימודים הסדירים. תלמידי י"ב משתתפים בלימוד מרוכז לקראת בחינת הבגרות (כדוגמת "שבוע היסטוריה") בו הם מתכוננים באופן ישיר לקראת כתיבת הבחינה. פרופ' צחור טוען כי באותו שבוע לימוד מרוכז, בסך הכל מוקנית לתלמידים: "חכמה טכנית, איך לעבור את הבחינה בשלום". מאידך גיסא, יש התומכים בשיטת הלימוד המרוכז המכוון לקראת בחינת הבגרות⁴. לדברי תומכי השיטה, בזכותה זוכים תלמידים רבים להתנסות, לראשונה, בחוויה של הצלחה לימודית. מהלך שכזה איפשר, למשל, ב-1996, עלייה דרמטית באחוזי הזכאות

²בממוצע כלל-ארצי, רק כ-78% מבני קבוצת הגיל באוכלוסייה לומדו בי"ב בשנת תש"ס. לא ניתן היה להשיג את הנתון ביחס למחוז הדרום בלבד. בכל אופן, ניתן לשער כי יותר מ-20% מבני הנוער בגילאי 17 בדרום אינם לומדים כלל בבחי"ס התיכון.

³שיחת טלפון בתאריך 20 בנובמבר 2001.

⁴מר אורי ליברטי, מנהל פרויקט שיקום שכונות במועצה מקומית ירוחם. לשעבר רכז פדגוגי במחלקת החינוך בירוחם.

לבגרות בירוחם מ- 17% ל- 56% בתוך שנה. אמנם, תוך חצי שנה לא ניתן להקנות מיומנויות לימודיות שלא נרכשו במהלך 11 ½ שנות לימודים, אך ניתן להשיג תעודה שתקל על המשך הלימודים, במכינות קדם אקדמיות ואף במוסדות להשכלה גבוהה.

■ מחוז הדרום הוא הטרוגני ביותר. בחישוב הממוצע המחוזי נכללות תוצאות של ישובים מגוונים ביותר. על-פי נתוני מחוז הדרום במשרד החינוך, ישנם פערים משמעותיים באחוזי הזכאות לתעודת בגרות בישובים שונים בתוך המחוז: שדה בוקר- 85%; עומר- 70%; אילת- 48%; אופקים- 46%; על-פי נתוני מרכז אדווה אחוזי הזכאות לתעודת בגרות ברהט עומד על 21%. לעומת זאת, במועצה האזורית אשכול נמדדו 66% זכאות לבגרות בשנת 2000.

3. איכות תעודת בגרות:

המושג איכות תעודה מתייחס לתעודת בגרות ברמה המאפשרת קבלה למוסדות להשכלה גבוהה. למרות השיפור שחל בשיעורי הזכאות לתעודת הבגרות במחוז הדרום, לא כל תעודות הבגרות מאפשרות נגישות למוסדות להשכלה גבוהה, הדבר נכון בכל הארץ. לכן, יש להעריך את התעודה גם לפי איכותה וההזדמנות שהיא נותנת לבעליה להתקדם בשלבי ההשכלה, ולא רק את עצם קבלתה.

דרישת הסף לקבלה לאוניברסיטאות היא קיומה של בחינת בגרות באנגלית ברמה של 4 יחידות לפחות ומתמטיקה ברמה של 3 יחידות לימוד לפחות.

על-פי נתוני משרד החינוך, 79% מזכאי תעודת הבגרות במחוז הדרום בשנת 2000 נבחנו ב-4 יחידות באנגלית לפחות. הממוצע הארצי עומד על 86.2%.

ועדה שדנה בהרחבת הנגישות להשכלה הגבוהה לתושבי ערי הפיתוח בדרום⁵, הצביעה על הנתונים הבאים: 45.6% ממקבלי תעודות הבגרות בארץ עומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות, הממוצע באזור הדרום עומד על 37.8%. במהלך שנות ה-90 לא נרשם שיפור בשיעור העומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות, במקרים מסוימים אף נרשמה ירידה.

4. השכלה גבוהה⁶:

ההתפתחות המשמעותית שחלה בתחום המכללות האזוריות בישראל הגדילה את הנגישות להשכלה גבוהה לתושבי הפריפריה. נגישותן של המכללות מתבטאת בשני תחומים:

■ נגישות גיאוגרפית. כיום, כמעט מכל יישוב בארץ ניתן להגיע למכללה אזורית או אוניברסיטה בנסיעה קצרה של עד 25 ק"מ.

■ תנאי קבלה ומתכונת לימודים המותאמים לציבור הרחב.

כיום, תושבים רבים מיישבי פריפריה לומדים במוסדות להשכלה גבוהה על בסיס של יוממות, כלומר, הסטודנט מתגורר ביישובו ונוסע מספר פעמים בשבוע למוסד האקדמי הקרוב⁷.

⁵ הרחבת הנגישות להשכלה גבוהה לתושבי ערי הפיתוח בדרום. דו"ח ביניים של הוועדה שמונתה על-ידי יו"ר ות"ת, על-פי החלטת וועדת השרים לענייני תיאום, מנהל וביקורת המדינה. ספטמבר 2000.

⁶ המוסדות להשכלה על-תיכונית בדרום הם: אוניברסיטת בן גוריון; מכללה לחינוך אחווה; מכללה לחינוך חמדת הדרום; מכללת אילת; מכללה לחינוך קיי; שלוחת אוניברסיטת בר-אילן באשקלון; מכללת ספיר; מכללה להנדסה-באר שבע.

בנפת באר שבע חלה התפתחות מרשימה בכל הנוגע למוסדות להשכלה גבוהה. בעשור האחרון שילשה אוניברסיטת בן-גוריון את מספר הסטודנטים הלומדים בה. המכללה הטכנולוגית בבאר שבע נמצאת בשלבי הרחבה. ב-1996 החלה מכללת הנגב על שם ספיר להעניק תארים אקדמיים. כאמור, פריסת המכללות ברחבי הארץ מאפשרת גישה למכללה אזורית או אוניברסיטה קרובה במרחק נסיעה של עד-25 ק"מ כמעט מכל יישוב בארץ. אולם, תושבים רבים באזור הדרום (בדימונה, ירוחם ומצפה רמון בעיקר) נשארו מרוחקים ממוסדות להשכלה גבוהה⁸. ביוני 2000 התקבלה בוועדת השרים לענייני תיאום, מנהל וביקורת המדינה ההחלטה הבאה בנוגע להשכלה הגבוהה בדרום:

"הממשלה פונה למועצה להשכלה גבוהה בבקשה לבחון, באמצעות ועדה אשר תמונה על-ידי הוועדה לתכנון ותקצוב, בה ישתתפו נציגי המוסדות והסגל האקדמיים בדרום הארץ, משרדי החינוך, האוצר, העבודה והרווחה, הרשות לפיתוח הנגב והשלטון המקומי בדרום, את מכלול הנושאים הקשורים להגדלת שיעור הלומדים מאזור הדרום במוסדות להשכלה גבוהה, ובכלל זה לערוך את מפת הצרכים ולקבוע את העקרונות להרחבת תחומי פעולתן של המכללות בדרום הארץ.

כמו-כן, תכין המועצה תכנית להקמת מכינות קדם אקדמיות נוספות לאזור הדרום, על-פי מפת הצרכים.

המועצה תציע תמריצים לעידוד הישגותם של בוגרי המוסדות להשכלה גבוהה באזור הדרום-באזור הדרום עצמו⁹."

מדו"ח הביניים שהגישה הוועדה שמונתה על-ידי יו"ר הוועדה לתכנון ותקצוב (ות"ת), בספטמבר 2000, עולים ההיבטים הבאים של הסוגייה¹⁰:

4.1 צעירים תושבי הדרום ציינו העדפה של קורסים להכשרה מקצועית, בעיקר בגלל דמי האבטלה הניתנים בתקופת ההכשרה המקצועית. העוסקים בלימודים קדם-אקדמיים או אקדמיים מנועים מקבלת דמי אבטלה בתקופת לימודיהם. ישנה רתיעה מפני הקשיים הכלכליים הכרוכים בלימודים אקדמיים: שכר הלימוד; עלויות המחיה; אובדן הכנסה הדרושה למשפחה.

4.2 אחת הדרכים לקרב את הצעירים להשכלה גבוהה, ולהפחית את הזרות והחרדה היא על-ידי חשיפת תלמידי התיכון ללימודים אקדמיים.

4.3 מדברי מחנכים בערי הפיתוח עולה כי המכשול המשמעותי ביותר בדרך לקבלת בגרות מלאה הוא הוראת האנגלית, כיוון שאין מצליחים להביא מורים טובים לאנגלית לעיירות הפיתוח.

⁷ לימודים אקדמיים על בסיס של יוממות מאפשרים: חסכון בהוצאות מחיה לסטודנט המתגורר בבית הוריו; שילוב של עבודה ביישוב במהלך תקופת הלימודים; תרומה ליישוב מעצם נוכחות של הסטודנט בו ומתן דוגמה לדור הצעיר.

⁸ המרחק מירוחם למוסדות האקדמיים בבאר-שבע הוא 37 ק"מ, ולמכללת ספיר-76 ק"מ.

⁹ החלטה מס' תמ/58 מיום 27.6.00.

¹⁰ דו"ח הוועדה מתייחס לחלק מסויים במחוז הדרום-8 יישובים (אופקים; דימונה; ירוחם; מצפה רמון; נתיבות; קרית גת; קרית מלאכי; שדרות).

4.4 בדיונים עם ראשי הרשויות המקומיות עלה הצורך להקים בכל יישוב מרכז מידע ותמיכה. מרכז זה יאסוף מידע מן המועצה להשכלה גבוהה וות"ת ומן המוסדות להשכלה גבוהה, בעיקר אלה שבדרום, כדי שמידע מעודכן יעמוד לרשות הצעירות והצעירים.

4.5 אחת הסיבות לשיעור הנמוך של זכאי בגרות במחוז הדרום הוא השיעור הגבוה של הלומדים בנתיב טכנולוגי (54% מהתלמידים בדרום לומדים בנתיב הטכנולוגי, לעומת 43.6% בממוצע הארצי). אחוז הזכאים לבגרות במסלול זה הוא נמוך בכל הארץ (34%) והוא נמוך עוד יותר בדרום (21.4%). לשם השוואה, בנתיב העיוני אחוז הזכאים לבגרות במחוז הדרום גבוה מהממוצע הארצי (72.5% זכאים בדרום, לעומת 71.5% בממוצע הארצי).

4.6 חלקם של בעלי תעודת בגרות העומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות הוא נמוך באזור הדרום. 45.6% ממקבלי תעודות הבגרות בארץ עומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות, הממוצע באזור הדרום עומד על 37.8%. במהלך שנות ה-90 לא נרשם שיפור בשיעור העומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות, במקרים מסוימים אף נרשמה ירידה. לדעת כותבי הדו"ח הדבר קשור בכך שבמאמץ להגדיל את שיעור זכאי הבגרות העדיפו בתי הספר ומשרד החינוך לימודי אנגלית ברמה של 3 יחידות לימוד, במקום 4 יחידות לימוד כפי שנדרש באוניברסיטאות.

4.7 לשם הגדלת הנגישות למוסדות להשכלה גבוהה, מציעה הועדה לקדם תכנית ארבע-שנתית לתואר ראשון וכן לחזק את המכינות הקדם-אקדמיות, כך יתאפשרו השלמה ושיפור של תעודת הבגרות לקראת לימודים אקדמיים.

מתוך נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בנושא: מועמדים ללימודי תואר ראשון, סטודנטים ומקבלי תואר ראשון, תשנ"ו-תשנ"ט. תכונות דמוגרפיות ופריסה גיאוגרפית (פרסום 1154, מאי 2001):

- 13.3% מהמועמדים ללימודים אוניברסיטאיים בתשנ"ט הם ממחוז דרום (4,660 מועמדים מתוך 35,040 בסך הכל).
- 14.8% מהסטודנטים שהתקבלו ולמדו באוניברסיטאות בשנת תשנ"ט הם ממחוז דרום (3,160 סטודנטים מתוך 21,355 בסך הכל).
- 10.9% מהמועמדים שהתקבלו ולא למדו בתשנ"ט הם ממחוז דרום (670 מועמדים שהתקבלו ולא למדו מתוך 6,148 בסך הכל).
- 11.2% מהמועמדים שנדחו הם ממחוז הדרום (844 נדחו מתוך 7,537 בסך הכל).

5. סיכום:

לשם העלאת שיעורי הלמידה, הזכאות לבגרות והנגישות להשכלה גבוהה בדרום, ראוי למקד מאמצים בכיוונים הבאים¹¹:

¹¹ד"ר גדעון בן דרור, יועץ ליו"ר וועדת החינוך והתרבות.

- לאור השונות הגדולה בין מאפייני היישובים השונים, ראוי שמשרד החינוך יבצע פילוח של כל קבוצה בנפרד, על מנת למקד את הטיפול בצרכים המיוחדים לכל אחת מן הקבוצות.
- התמודדות עם בעיית הנשירה.
- שיפורים בתחום התשתית הפיזית של מערכת החינוך: מבנים תקינים; מעבדות; מחשבים; ספריות; אולמות ספורט וכיוב'.
- שיפור בתחום כוח האדם בהוראה.
- הגדלת הנגישות למוסדות להשכלה גבוהה.

5. מקורות:

- דו"ח מבקר המדינה 50ב'. פרק ראשון- ערי הפיתוח בדרום הארץ. מאי 2000.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. מועמדים ללימודי תואר ראשון, סטודנטים ומקבלי תואר ראשון, תשנ"ו-תשנ"ט. תכונות דמוגרפיות ופריסה גיאוגרפית (פרסום 1154) מאי 2001.
- הרחבת הנגישות להשכלה גבוהה לתושבי ערי הפיתוח בדרום. דו"ח ביניים של הוועדה שמונתה על-ידי יו"ר ות"ת, על-פי החלטת וועדת השרים לענייני תיאום, מנהל וביקורת המדינה. ספטמבר 2000.
- מסמך רקע לקראת דיון בנושא יום הנגב. מיכל כספי, מרכז מחקר ומידע בכנסת. 27 בנובמבר 2001.
- מרכז אדווה. זכאות לתעודת בגרות לפי יישוב 1999-2000. ד"ר שלמה סבירסקי, אלון אטקין. יוני 2001.
- משרד החינוך. נתוני בחינות בגרות תש"ס. אפריל 2001.
- נייר עמדה: הקמת מכללה אקדמית בירוחם. מר אורי ליברטי, מנהל פרויקט שיקום שכונות במועצה מקומית ירוחם. לשעבר רכז פדגוגי במחלקת החינוך בירוחם. נובמבר 2001.

פרופ' זאב צחור, נשיא המכללה האקדמית ספיר. שיחת טלפון בתאריך 20 בנובמבר 2001.